

OBSAH

Poznámka k druhému vydání ----- 13

Předmluva ----- 15

1 OBECNÉ VÝKLADY O JAZYCE (Václav Cvrček) ----- 17

- 1.1 Jazyk jako prostředek komunikace ----- 18
- 1.2 Jazykové roviny a jednotky; jazykovědné disciplíny ----- 19
- 1.3 jazyk v rámci společnosti ----- 20
- 1.4 Jazyk a jazykovědci ----- 21
- 1.5 Jazykový korpus jako zdroj dat ----- 22

2 OBECNÉ POUČENÍ O ČEŠTINĚ (Václav Cvrček) ----- 25

- 2.1 Čeština jako národní jazyk a její variety ----- 26
  - 2.1.1 Mluvená a psaná čeština ----- 27
- 2.2 Definice jazykového standardu a jeho varianty v češtině ----- 27
  - 2.2.1 Spisovná a standardní čeština ----- 28
  - 2.2.2 Standardní a obecná čeština ----- 30
- 2.3 Sozrůzněnost češtiny v závislosti na žánru a stylu ----- 30

3 VÝVOJ ČEŠTINY (Dominika Kovářková) ----- 33

- 3.1 Čeština mezi ostatními jazyky. Genetická příbuznost a typologická podobnost ----- 34
  - 3.1.1 Genetické zařazení češtiny ----- 34
  - 3.1.2 Typologické zařazení češtiny ----- 35
- 3.2 Vývoj jazyka ----- 36
- 3.3 Periodizace vývoje češtiny ----- 36
  - 3.3.1 Praslovanština ----- 36
  - 3.3.2 Počáteční fáze vývoje českého jazyka ----- 37
  - 3.3.3 Raná (stará) čeština ----- 37
  - 3.3.4 Čeština 14. století ----- 38
  - 3.3.5 Čeština 15. století ----- 39
  - 3.3.6 Čeština humanistická ----- 39
  - 3.3.7 Barokní čeština ----- 40
  - 3.3.8 Čeština v době národního obrození a v 2. polovině 19. století ----- 41
  - 3.3.9 Čeština 1. poloviny 20. století a čeština současná ----- 42

4 FONETIKA A FONOLOGIE (Jan Volín) -----	43
4.1 Vztah mluvené a psané formy jazyka -----	44
4.2 Fonetický popis jazyka a řeči -----	46
4.3 Řečové orgány -----	48
4.4 Akustické vlastnosti řeči a percepce -----	50
4.5 Jednotky zvukového plánu češtiny -----	53
4.5.1 Hlávka, foném, alofon -----	53
4.5.1.1 Vymezení pojmů -----	53
4.5.1.2 Samohlávky -----	54
4.5.1.3 Souhlávky -----	57
4.5.1.4 Popis fonologického inventáře pomocí distinktivních rysů -----	60
4.5.1.5 Změny na úrovni hlásek při produkci řeči -----	62
4.5.2 Slabika -----	68
4.5.3 Mluvní takt -----	70
4.5.4 Promluvový úsek, promluva -----	72
4.5.5 Replika, mluvní akt, mluvený text -----	76
4.6 Mluvní styly -----	77
4.7 Řečové poruchy, řečové vady a řečové chyby -----	79
5 LEXIKOLOGIE (Marie Kopřivová) -----	81
5.1 Vymezení lexikologie a základní pojmy -----	82
5.1.1 Související disciplíny -----	82
5.1.2 Slovo -----	83
5.1.3 Lexém -----	84
5.1.4 Kolokabilita a kolokace -----	85
5.1.5 Pojmenování -----	86
5.1.6 Motivace (motivovanost) -----	87
5.2 Lexikální sémantika -----	88
5.2.1 Význam -----	88
5.2.1.1 Lexikální význam -----	88
5.2.1.2 Gramatický význam -----	89
5.2.2 Metafora -----	89
5.2.3 Autosémantika -----	90
5.2.4 Synsémantika -----	90
5.2.5 Propria -----	90
5.2.6 Apelativa -----	90
5.2.7 Abstrakta a konkréta -----	91
5.2.8 Polysémie -----	91
5.2.9 Homonymie -----	92
5.3 Základní sémantické vztahy -----	92
5.3.1 Synonymie -----	92
5.3.2 Opozitnost -----	93
5.3.3 Hyperonymie a hyponymie -----	94
5.4 Frazeologie -----	95
5.4.1 Frazém -----	95
5.4.2 Typy frazémů -----	95
5.5 Slovní zásoba češtiny -----	96
5.5.1 Vrstvy slovní zásoby -----	97
5.5.2 Způsoby obohacování slovní zásoby -----	97
5.5.3 Současné způsoby obohacování slovní zásoby -----	98
5.5.4 Statistické aspekty lexikonu, zipfův zákon -----	99

6 TVOŘENÍ SLOV (Michal Šulc) -----	101
6.0.1 Hledisko slovotvorné -----	102
6.0.1.1 Tvoření odvozováním -----	103
6.0.1.2 Rozšiřování a hromadění přípon -----	104
6.0.1.3 Slovotvorné typy -----	106
6.0.1.4 Slovotvorné kategorie -----	106
6.0.1.5 Tvoření skládáním -----	108
6.0.1.6 Tvoření zkracováním -----	108
6.0.2 Hledisko pojmenovací (onomaziologické) -----	108
6.0.3 Slovotvorná stavba slova – tvar slovního základu, tvar afixu -----	109
6.0.3.1 Odvozování předponou -----	109
6.0.3.2 Odvozování příponou -----	109
6.0.3.3 Skládání -----	113
6.1 Odvozování (derivace) – odvozeniny (deriváty) -----	114
6.1.1 Mění se význam slova nebo slovní druh (mutace nebo transpozice) -----	114
6.1.1.1 Odvozování předponou (prefixem) -----	115
6.1.1.2 Odvozování příponou (sufixem) -----	117
6.1.1.3 Odvozování cirkumfixem (před i za základovým slovem) -----	126
6.1.1.4 Odvozování nekoncovým sufixem (uvnitř základového slova) -----	129
6.1.1.5 Původní forma se nemění -----	129
6.1.1.6 Původní forma se mění odsunutím přípony (desufixace) -----	130
6.1.2 Význam slova ani jeho druh se nemění, přidává se zpřesňující rys (modifikace) -----	131
6.1.2.1 Odvozování předponou (prefixem) -----	131
6.1.2.2 Odvozování příponou (sufixem) -----	132
6.1.2.3 Odvozování cirkumfixem (před i za základovým slovem) -----	134
6.1.2.4 Odvozování nekoncovým sufixem (uvnitř základového slova) -----	135
6.1.2.5 Původní forma se nemění -----	136
6.1.2.6 Původní forma se mění odsunutím přípony (desufixace) -----	136
6.2 Skládání (kompozice) – složeniny (kompozita) -----	136
6.2.1 Vlastní skládání -----	137
6.2.2 Smíšený způsob skládání -----	139
6.2.2.1 Skládání a odvozování -----	139
6.2.2.2 Skládání a zkracování -----	141
6.2.3 Zvláštní případy skládání -----	141
6.2.3.1 Opakování slova (reduplikace) -----	141
6.2.3.2 Opakování rytmu (kvazireduplikace) -----	141
6.2.3.3 Skládání s písmennou značkou -----	142
6.2.3.4 Skládání se zkráceným slovem -----	142
6.2.3.5 Skládání pozičně variantní -----	142
6.2.4 Spřahování (juxtapozice) – spřežky (juxtapozita). Nevlastní skládání -----	142
6.2.4.1 Dvoučlenná předložková spřežka -----	143
6.2.4.2 Jiné než dvoučlenné předložkové spřežky -----	143
6.3 Zkracování – zkrácená slova -----	144
6.3.1 Vlastní zkracování -----	144
6.3.2 Smíšený způsob zkracování -----	146
6.3.2.1 Zkracování a odvozování -----	146
6.3.2.2 Zkracování a skládání -----	148
6.4 Zkratky a slova zkratková -----	148
6.4.1 Zkratky hláskované -----	148
6.4.2 Zkratky plynule čtené -----	149
6.4.3 Slova zkratková – akronyma -----	149
6.5 Přejaté části slov -----	149

7 MORFOLOGIE ----- 153

- 7.0 Úvod do morfologie (Václav Cvrček) ----- 154
  - 7.0.1 Stavba slovního tvaru - morfematika ----- 155
  - 7.0.2 Morfém a jeho kombinace - morfonologické alternace ----- 156
  - 7.0.3 Slovní druhy ----- 158
  - 7.0.4 Víceslovné ekvivalenty slovních druhů ----- 164
- 7.1 Podstatná jména (substantiva) (Vilém Kodýtek) ----- 165
  - 7.1.1 Obecná charakteristika podstatných jmen ----- 165
  - 7.1.2 Jmenný rod ----- 166
    - 7.1.2.1 Rod substantiv označujících živé bytosti ----- 166
    - 7.1.2.2 Jmenný rod versus gender ----- 167
    - 7.1.2.3 Kolísání rodu substantiva ----- 168
  - 7.1.3 Číslo ----- 169
  - 7.1.4 Pád (casus) ----- 170
    - 7.1.4.1 Charakteristika jednotlivých pádů ----- 171
    - 7.1.4.2 Pádový synkretismus ----- 173
    - 7.1.4.3 Frekvence pádů ----- 173
  - 7.1.5 Určenost a neurčenost substantiv. Determinátory určitosti ----- 174
  - 7.1.6 Typy skloňování (deklínace) ----- 176
    - 7.1.6.1 Třídění deklinačních paradigmat ----- 176
    - 7.1.6.2 Přehled vzorů substantiv ----- 177
    - 7.1.6.3 Frekvenční zastoupení substantiv podle vzorů ----- 183
  - 7.1.7 Vzory substantiv ----- 184
    - 7.1.7.1 Podstatná jména rodu mužského životného (maskulina animata) ----- 185
      - 7.1.7.1.1 Vzor *had* ----- 185
      - 7.1.7.1.2 Vzor *muž* ----- 191
      - 7.1.7.1.3 Vzor *táta* ----- 194
      - 7.1.7.1.4 Vzor *soudce* ----- 195
      - 7.1.7.1.5 Deklínace dalších životných maskulin ----- 196
    - 7.1.7.2 Podstatná jména rodu mužského neživotného (maskulina inanimata) ----- 198
      - 7.1.7.2.1 Vzor *list* ----- 199
      - 7.1.7.2.2 Vzor *stroj* ----- 205
      - 7.1.7.2.3 Vzor *cyklus* ----- 206
    - 7.1.7.3 Podstatná jména rodu ženského (feminina) ----- 207
      - 7.1.7.3.1 Vzor *žena* ----- 207
      - 7.1.7.3.2 Vzor *duše* ----- 212
      - 7.1.7.3.3 Vzor *píseň* ----- 218
      - 7.1.7.3.4 Vzor *kost* ----- 219
      - 7.1.7.3.5 Další typy skloňování feminin ----- 222
    - 7.1.7.4 Podstatná jména rodu středního (neutra) ----- 223
      - 7.1.7.4.1 Vzor *stavení* ----- 223
      - 7.1.7.4.2 Vzor *město* ----- 224
      - 7.1.7.4.3 Vzor *moře* ----- 229
      - 7.1.7.4.4 Vzor *kuře* ----- 230
      - 7.1.7.4.5 Další vzory neuter ----- 331
    - 7.1.7.5 Skloňování názvů párových orgánů těla v plurálu ----- 235
    - 7.1.7.6 Vokativ ----- 236
- 7.2 Přídavná jména (adjektiva) (Dominika Kovářiková) ----- 238
  - 7.2.0 Obecná charakteristika přídavných jmen ----- 238
  - 7.2.1 Gramatické kategorie přídavných jmen: jmenný rod, číslo, pád; stupňování ----- 239
  - 7.2.2 Druhy skloňování ----- 239

- 7.2.2.1 Složené skloňování adjektiv ---- 240
- 7.2.2.2 Jmenné skloňování adjektiv ---- 244
- 7.2.2.3 Smíšené skloňování adjektiv, přivlastňovací přídavná jména ---- 246
- 7.2.2.4 Nesklonná přídavná jména ---- 248
- 7.2.3 Stupňování (komparace, gradace) ---- 249
  - 7.2.3.1 Komparativ ---- 250
  - 7.2.3.2 Superlativ ---- 252
  - 7.2.3.3 Nepravidelné stupňování ---- 252
- 7.3 Zájmena (pronomina) (Marie Kopřivová) ---- 254
  - 7.3.1 Význam zájmen ---- 254
  - 7.3.2 Dělení zájmen ---- 255
    - 7.3.2.1 Zájmena osobní ---- 255
    - 7.3.2.2 Zájmena přivlastňovací ---- 258
    - 7.3.2.3 Zájmena ukazovací ---- 262
    - 7.3.2.4 Zájmena tázací ---- 265
    - 7.3.2.5 Zájmena vztažná ---- 267
    - 7.3.2.6 Zájmena neurčitá ---- 268
    - 7.3.2.7 Zájmena záporná ---- 269
- 7.4 Číslovky (numeralia) (Václav Cvrček) ---- 270
  - 7.4.1 Číslovky základní ---- 271
  - 7.4.2 Číslovky řadové ---- 277
  - 7.4.3 Číslovky násobné ---- 278
  - 7.4.4 Číslovky druhové ---- 278
  - 7.4.5 Ostatní výrazy s kvantifikačním významem ---- 279
- 7.5 Slovesa (verba) (Václav Cvrček) ---- 279
  - 7.5.1 Gramatické kategorie sloves ---- 281
    - 7.5.1.1 Osoba (persona) ---- 281
    - 7.5.1.2 Číslo (numerus) ---- 284
    - 7.5.1.3 Způsob (modus) a čas (tempus) ---- 285
      - 7.5.1.3.1 Oznamovací způsob (indikativ) ---- 285
      - 7.5.1.3.2 Podmiňovací způsob (kondicionál) ---- 288
      - 7.5.1.3.3 Rozkazovací způsob (imperativ) ---- 289
    - 7.5.1.4 Slovesný rod (genus verbi) ---- 290
    - 7.5.1.5 Vid (aspekt) ---- 292
  - 7.5.2 Tvary sloves: jednoduché a složené, kmeny ---- 294
  - 7.5.3 Tvary sloves: určité a neurčité ---- 295
  - 7.5.4 Časování (konjugace) ---- 297
    - 7.5.4.1 První třída (-e) ---- 298
      - Vzor nese (čte) ---- 299
      - Vzor bere ---- 301
      - Vzor peče (může) ---- 302
      - Vzor maže (dokáže) ---- 303
      - Vzor umře ---- 305
    - 7.5.4.2 Druhá třída (-ne / -me) ---- 306
      - Vzor tiskne ---- 306
      - Vzor mine ---- 307
      - Vzor začne (zajme) ---- 308
    - 7.5.4.3 Třetí třída (-je) ---- 309
      - Vzor kryje ---- 309
      - Vzor kupuje ---- 310

- 7.5.4.4 Čtvrtá třída (-í) ---- 311
  - Vzor *trpí* (*myslí*) ---- 312
  - Vzor *prosí* ---- 313
  - Vzor *sází* ---- 314
- 7.5.4.5 Pátá třída (-á) ---- 315
  - Vzor *dělá* ---- 315
- 7.5.4.6 Nepravidelná slovesa (*být, chtít, jíst, jít, jet, mít, vědět, vidět; lze*) ---- 316
  - Sloveso *být/bejt* ---- 316
  - Sloveso *chtít* ---- 319
  - Sloveso *jíst* ---- 319
  - Sloveso *jít* ---- 320
  - Sloveso *jet* ---- 321
  - Sloveso *mít* ---- 321
  - Sloveso *vědět* ---- 322
  - Sloveso *vidět* ---- 323
- 7.6 Příslowce (adverbia) (Martina Waclawičová) ---- 323
  - 7.6.1 Zájmenná příslowce ---- 324
  - 7.6.2 Skupiny příslowcí podle významu ---- 325
    - 7.6.2.1 Příslowce času ---- 325
    - 7.6.2.2 Příslowce místa ---- 327
    - 7.6.2.3 Příslowce způsobu ---- 327
    - 7.6.2.4 Příslowce míry ---- 328
    - 7.6.2.5 Příčinná příslowce ---- 329
    - 7.6.2.6 Zařazení příslowcí podle kontextu ---- 329
  - 7.6.3 Adverbia modální a stavová ---- 329
  - 7.6.4 Stupňování příslowcí ---- 330
  - 7.6.5 Zařazení do slovního druhu podle kontextu ---- 332
- 7.7 Předložky (prepozice) (Martina Waclawičová) ---- 332
  - 7.7.1 Předložky podle původu ---- 333
    - 7.7.1.1 Předložky vlastní ---- 333
    - 7.7.1.2 Nevlastní a víceslovné předložky ---- 333
  - 7.7.2 Skupiny předložek podle spojitelnosti s pády ---- 334
    - 7.7.2.1 Předložky pojící se s nominativem ---- 334
    - 7.7.2.2 Předložky pojící se s genitivem ---- 335
    - 7.7.2.3 Předložky pojící se s dativem ---- 336
    - 7.7.2.4 Předložky pojící se s akuzativem ---- 338
    - 7.7.2.5 Předložky pojící se s lokálem ---- 339
    - 7.7.2.6 Předložky pojící se s instrumentálem ---- 340
  - 7.7.3 Vokalizace předložek ---- 340
- 7.8 Spojky (konjunkce) (Martina Waclawičová) ---- 342
  - 7.8.1 Struktura spojek ---- 342
    - 7.8.1.1 Jednočlenné spojky ---- 342
    - 7.8.1.2 Vícečlenné spojky ---- 342
  - 7.8.2 Souřadící spojky ---- 343
    - 7.8.2.1 Slučovací spojky ---- 343
    - 7.8.2.2 Odporovací spojky ---- 343
    - 7.8.2.3 Vylučovací spojky ---- 344
    - 7.8.2.4 Stupňovací spojky ---- 344
    - 7.8.2.5 Důvodové spojky ---- 345
    - 7.8.2.6 Důsledkové spojky ---- 345
  - 7.8.3 Podřadící spojky ---- 345

- 7.8.3.1 Obsahové spojky ---- 346
- 7.8.3.2 Časové spojky ---- 346
- 7.8.3.3 Způsobové spojky ---- 346
- 7.8.3.4 Příčinné spojky ---- 346
- 7.8.3.5 Srovnávací spojky ---- 347
- 7.9 Částice (partikule) ---- 347
  - 7.9.1 Částice postojové (modální) ---- 349
    - 7.9.1.1 Faktuální (veritativní) částice ---- 349
    - 7.9.1.2 Volní (voluntativní) částice ---- 350
    - 7.9.1.3 Výrazové (expresivní) částice ---- 350
  - 7.9.2 Částice pocitové (emocionální) ---- 350
  - 7.9.3 Částice hodnotící (evaluativní) ---- 350
  - 7.9.4 Částice zesilovací (intenzifikační) ---- 351
  - 7.9.5 Částice členící text ---- 351
- 7.10 Cítoslovce (interjekce) ---- 351
  - 7.10.1 Cítoslovce faktuální ---- 352
  - 7.10.2 Cítoslovce volní (voluntativní) ---- 352
  - 7.10.3 Cítoslovce emocionální ---- 353
  - 7.10.4 Cítoslovce kontaktní ---- 353
  - 7.10.5 Cítoslovce onomatopoická (zvukomalebná, imitativní) ---- 353

8 UVEDENÍ DO SYNTAXE (VĚTNÁ STAVBA) (Petr Sgall) ---- 355

- 8.1 Úvodní poznámky ---- 356
- 8.2 Základní pojmy závislostní syntaxe ---- 357
- 8.3 Syntaktické jevy netypické ---- 361
- 8.4 Souřadnost a další vztahy ---- 362
- 8.5 Aktuální členění věty ---- 362

9 NAUKA O TEXTU A STYLU (STYLISTIKA) (Jan Táborský) ---- 365

- 9.1 Styl a stylistika ---- 366
- 9.2 Stylový potenciál jazyka (funkční spektrum jazyka) ---- 366
- 9.3 Zákonitosti výběru jazykových prostředků ---- 368
  - 9.3.1 Objektivní stylové faktory ---- 369
  - 9.3.2 Subjektivní stylové faktory ---- 371
- 9.4 Stylová hodnota výrazových prostředků ---- 372
- 9.5 Styly češtiny ---- 373
  - 9.5.1 Styl prostě sdělovací ---- 373
  - 9.5.2 Styl odborný ---- 373
  - 9.5.3 Styl umělecký ---- 374
  - 9.5.4 Styl publicistický ---- 375

10 PSACÍ SOUSTAVA (PRAVOPIS, ORTOGRAFIE) (Václav Cvrček) ---- 377

- 10.1 Psací soustava a jazyk ---- 378
- 10.2 Inventář znaků ---- 379
- 10.3 Principy české psací soustavy ---- 380
  - 10.3.1 Psaní písmene ch a písmen q, w, x ---- 381
  - 10.3.2 Psaní hlásek podléhajících spodobě znělosti (p, b, t, d, s, z apod.) ---- 381
  - 10.3.3 Psaní skupin di, ti, ni; dě, tě, ně ---- 382
  - 10.3.4 Psaní i / í a y / ý ---- 382
  - 10.3.5 Psaní písmene ě (skupiny dě, tě, ně; bě / bje, vě / vje, pě / pje; mě / mně) ---- 385
  - 10.3.6 Psaní písmen ú / ů ---- 386

10.3.7	Psaní souhláskových skupin na hranicích slov a částí slov -----	387
10.3.7.1	Psaní předložek a předpon s a z -----	387
10.3.7.2	Psaní přípon -ší a -čí -----	388
10.3.7.3	Psaní přípon -ský, -ství, -stvo a -cký, -ctví, -ctvo -----	389
10.3.7.4	Psaní zdvojených hlásek -----	391
10.3.8	Psaní rozdělovacích značek -----	391
10.3.9	Vlastnosti, které se projevují v rámci psaného textu -----	395
10.3.9.1	Psaní velkých písmen -----	395
10.3.9.2	Hranice slov v písmu -----	396
10.3.9.3	Rozdělování slov (na konci řádků) -----	398
10.3.10	Psaní cizích slov -----	398
10.3.11	Zkratky -----	399
10.3.12	Tradiční a historický princip (odchylky a nepravidelnosti) -----	400
10.4	Zvládání psací soustavy -----	401
	Seznam zkratek -----	402
	Literatura -----	404
	Rejstřík termínů -----	408